

De weddenschap

Amsterdam, januari 1942

Steeds kleiner wordt Hanna. Ze schrompelt ineen. Tegen de tijd dat ze bij het politiebureau zijn aangekomen, is ze kleiner dan een erwt. Het verbaast haar dat de agent achter de balie haar nog kan zien.

‘Overtreding verkeersbeperking,’ zegt de begeleidende agent. ‘Ze moet in de cel tot vier uur morgenochtend.’

Het is echt waar, ze moet in de cel. Tot op dit moment heeft ze gehoopt dat het anders zou aflopen. Onder haar oogharen gluurt ze naar de agent achter de balie. Laat die alsjeblieft zeggen dat Hanna daar te jong voor is en dat ze als de donder naar haar moeder moet worden gebracht.

Maar de man knikt en loopt naar een schrijfmachine. *Ingebracht door...* en hij schrijft de naam op van de oudere agent. Dan kijkt hij naar haar. ‘Naam, geboortedatum?’

‘Hanna Engelsman, geboren 9 december 1926.’

De agent trekt zijn wenkbrauwen op en zijn ogen schieten even naar de agent die haar binnenbracht.

‘Ja, het is een dochter van Jesaja de jatter. De appel valt niet ver van de stam, zullen we maar zeggen. Die familie is er aan gewend dat er af en toe een niet thuis is ’s nachts.’

Hanna stamelt: ‘Mijn moeder...’ Maar ze kan niet praten, nu ze een erwt is.

‘Dat had je dan maar eerder moeten bedenken.’

De oudere agent tikt tegen zijn pet. ‘Goede dienst.’ En hij loopt terug naar de deur waardoor ze binnengekomen zijn.

‘Kom maar mee,’ zegt de balieagent. ‘Dan breng ik je naar de cel.’

De cel. Haar vader heeft al meerdere keren in de gevangenis gezeten omdat hij op de vuist ging met een agent. Het politiebureau is voor hem bekend terrein, maar voor Hanna is het de eerste keer. Ze wil naar huis, naar moeder.

De agent trekt een deur open en wijst op een eenvoudig bed met twee dekens erop. ‘Daar kun je slapen tot vier uur, dan kom ik je eruit halen.’

Hanna stapt aarzelend op het bed af en achter haar doet de agent de deur op slot. Alsof ze een boef is. Is het nou zo erg wat ze gedaan heeft? Het was een geintje, een weddenschap... In haar hoofd zoekt ze naar de woorden voor een excuus, zoals ze dat straks ook aan haar moeder kan vertellen. Die kent Anneke niet. Hoe moet ze moeder uitleggen wat er met Anneke is? Ze begrijpt er zelf niet veel van.

De eerste ontmoeting met Anneke was pas een paar weken geleden.

Hanna stormde de winkel uit, waar ze voor de zoveelste keer ruzie had met dat mens van Blom. Hanna was haar dienstmeisje, maar het betekende niet dat ze haar voor rotte vis mocht uitmaken. Toen was ze tegen een onbekend meisje op geknald.

‘Ruzie?’ vroeg het kind en ze gebaarde in de richting van de winkel.

Hanna knikte. Ze kon niets zeggen. Ze trilde nog steeds van woede en ze vertrouwde haar eigen stem niet.

‘Werk je daar?’ vroeg het meisje verder.

Hanna haalt diep adem. ‘Als dienstmeisje. Sinds een paar maanden. Dat heeft een oom van mijn moeder geregeld.’ Ze begon in de richting van haar huis te lopen.

Het meisje bleef naast haar en maakte een sprongetje, zodat hun benen in hetzelfde ritme gingen. Ze was kleiner dan Hanna en iets tengerder. Het dunne blonde haar raakte haar schouders net niet.

‘Ik heet Anneke. Ik ben veertien en ik werk bij naaiatelier Van Heusden hier verderop. Ik ben naaister,’ vertelde ze. ‘Hoe heet jij en hoe oud ben je?’

‘Hanna, vijftien.’

‘Die mensen van de winkel waar jij werkt, dat zijn joden!’

Hanna grijsde. ‘Dat ben ik ook, een jood. Kan je dat wat schelen?’ Haar stem schoot ongewild fel uit.

‘Tuurlijk niet,’ zei Anneke, maar ze keek Hanna niet aan toen ze dat zei. ‘We zijn allemaal wat. Ik ben gereformeerd.’

Zo was het begonnen.

Het was een stoer kind, die Anneke. En dat vond Hanna leuk. Het leek eeuwen geleden sinds ze een vriendin had. Op school had ze vriendinnen, maar die was ze uit het oog verloren sinds ze werkte.

Ze had nergens meer tijd voor. ’s Ochtends begon ze om acht uur en ’s avonds was ze vrij nadat de afwas gedaan was en de winkel aan kant. Om een uur of zeven, acht dus. Dan liep ze naar huis en thuis... dan was er niks. Nou ja, niks – overal waren mensen, dat wel. Moeder, haar kleine broertje Sal, haar oudere broers, vader die af en aan thuiskwam, haar oudste zus die boven hen woonde met de kinderen.

Die keer dat ze tegen elkaar opbotsten, was de eerste keer dat ze elkaar zagen. En vanaf dat moment wachtte Anneke haar op na het werk. Het was niet echt gezellig met haar, maar vooral spannend.

Wie was er ook alweer over die weddenschap begonnen? Zij zelf. Stomme sukkel. Anneke praatte over het zwembad, en dat ze daar in de zomer zo graag naartoe ging. Hanna ook natuurlijk, maar zij mocht niet meer. En daar was ze chagrij-

nig van geworden. Ze wilde dat Anneke zich even net zo ver-
velend zou voelen als zij.

Toen bedacht ze de weddenschap. Anneke moest die mid-
dag na werktijd een gerepareerde bloes wegbrengen. ‘Dat
zou ik niet pikken, onbetaald klusjes voor de baas doen,’ had
Hanna gezegd. ‘Wedden dat je niet tegen hem durft te zeggen
dat hij maar een ander moet zoeken?’

Jammer genoeg durfde Anneke het wél te doen. Ze was te-
ruggegaan naar haar baas om te zeggen, dat ze na werktijd
geen bezorgingen meer zou doen.

Toen mocht zij iets voor Hanna verzinnen. En dat deed ze:
dat Hanna niet op straat zou durven blijven na negen uur,
spertijd. ‘Overtreding verkeersbeperving’, zoals die agent dat
deftig noemde. Nou, Hanna durfde het wel. En nu is ze hier.

Ze doet haar winterjas uit en gaat op het bed zitten. Het is
koud in de cel. Er is geen kachel, maar die is er thuis in de
slaapkamer ook niet.

Ze vouwt haar jas tot een kussen, gaat liggen en trekt de
dekens over zich heen. Het bed is hard en vijandig. Hanna
krult zich zo klein mogelijk op, om troost te zoeken in haar
eigen armen. Was ze maar bij moeder. Zo klein als nu is ze
lang niet meer geweest. Heeft ze zich ooit eerder een erwtje
gevoeld? Ze kan het zich niet herinneren.

Ze denkt aan de propvolle kleine woonkamer thuis. De lek-
kende kolenkachel, de waslijnen erboven, de tafel en de stoe-
len. Moeder bij het vuur, haar donkere ogen die steeds naar
de wekker op de kast zullen gaan... De rusteloze handen en
moeders stem. Het Groningse accent dat ze ondanks alle ja-
ren in Amsterdam nooit is kwijtgeraakt. Lieve moeder.

Ze zou er wat voor geven, een kus van haar moeder nu. Of
gewoon wat geruststellende woorden. Haar broertje Sal ligt
vast al in bed, de grote jongens Marcus en Nathan zitten bij

moeder in de kamer. Ze zullen haar moed inspreken. 'Je kent onze Hanna,' zullen ze zeggen. 'Die loopt niet in zeven sloten tegelijk.' En moeder zal niet luisteren. Ze blijft bezorgd. Zoals ze ook altijd bezorgd is als vader een keer niet thuiskomt.

Hanna draait zich om en probeert een andere houding te vinden.

Vader kan iedereen om zijn vinger winden, met zijn oogverblindende lach en zijn fluwelen stem. Hij kan alles verkopen, ook praatjes. Af en toe blijft hij een nacht weg, en hij is zelfs wel eens veel langer weg geweest, omdat hij een andere vrouw had. Moeder praat er niet over, maar Hanna heeft leren luisteren. Uit de gesprekken tussen haar oudere broers en zuster, een half woord hier en daar, heeft ze haar conclusies getrokken.

Zo weet ze dat vader in de gevangenis heeft gezeten, en dat hij dol is op gokken. Hij is een meester in kaarten en daarmee verdient hij wel eens geld, maar hij verliest er meer door.

'Vader kan niet voor een baas werken,' zegt moeder altijd. 'Vader is een vrije man.' En omdat vader een vrije man is, heeft moeder Hanna's salaris hard nodig. Zonder Hanna's salaris kan het gezin niet draaien.

Maar Hanna kan en wil ook niet voor een baas werken. Misschien is zij ook wel een vrije meid. Waarom moet zij wel voor een baas werken en vader niet? Marcus werkt al vanaf de lagere school met vader mee. Ook hij hoeft niet voor een baas te werken. Marcus en vader handelen op straat in zuurwaren, augurken en zure uitjes en zo, maar ze verdienen er niet genoeg mee. En daarom hebben ze Hanna's geld nodig. Daar is ze boos over. Daarover, en over alles wat haar leven tot een gevangenis maakt.

Zoals het nu gaat, wil ze het niet. Maar ze weet niet hoe het dan wel moet.

Weer thuis

Hanna wordt wakker van de sleutel in het slot. Een harde klik waardoor ze meteen rechtop zit. Waar is ze?

‘Het is vier uur. Je mag naar huis.’ De agent zwaait de celdeur voor haar open. Nu weet ze het weer. Ze is op het politiebureau. Anneke. De weddenschap. Dat ze nog geslapen heeft... Voor haar gevoel heeft ze de hele nacht wakker gelegen, maar dat klopt dus niet.

Hanna staat op en wankelt even. Al haar botten doen pijn, door de kou en dat nare harde bed. Met haar handen strijkt ze haar jurk glad en dan trekt ze zwijgend haar jas aan.

‘Laat ik je hier niet weer zien,’ bromt de agent als hij even later de voordeur van het politiebureau opendoet.

Hanna knikt. Achter haar dreunt de deur weer dicht en dan blijft ze even onbeweeglijk staan in de stilte van de nacht. Vier uur. In geen velden of wegen is er iemand te bekennen. Elk verstandig mens ligt nu in bed. Het vriest en haar adem vormt wolkjes voor haar mond. Langzaam wennen haar ogen aan de duisternis. Gelukkig is de maan bijna vol en de hemel onbewolkt, anders zou ze helemaal geen klap zien.

Ze trekt haar jas wat dichter om zich heen en begint te lopen. Zou moeder nog wakker zijn? Vast wel.

Hanna haast zich steeds sneller door de lege straten. Het geluid van haar schoenen weerkaatst hard tegen de huizen.

Om acht uur weer aan het werk. Of zal ze Sal vragen of hij bij Blom wil gaan vertellen dat ze ziek is? Zal moeder wel niet goedvinden.

Haar eigen straat is net zo uitgestorven als alle andere. De ramen van de voorkamer zijn donker, maar dat zegt niets. Moeder heeft hun huis goed verduisterd, daar kunnen die rot-Duitsers niets van zeggen. Met haar hand tast ze in de brievenbus en vindt het touw. Ze trekt eraan en de deur gaat open. Moeder heeft hem dus niet op het nachtslot gedaan.

Voor ze de deur achter zich dicht kan doen, staat moeder naast haar. Ze slaat de armen om Hanna heen en drukt haar stevig tegen zich aan. Hanna's gezicht verdwijnt in de holte van moeders hals en ze ruikt de vertrouwde mengeling van lichaamsgeur en een vleugje zeep.

'Meisje...' Moeder begint te snikken. 'Kind. Ik was zo in paniek. Ik dacht al dat ik je nooit meer terug zou zien!' Ze kust haar over het hele gezicht en trekt haar dan mee naar binnen. 'Kom gauw bij de kachel. Heb je het koud? Wat is er gebeurd? De schuld van de Duitsers zeker?' Moeder houdt haar voor zich met gestrekte armen en bekijkt haar. 'Hebben ze je pijn gedaan?'

Hanna schudt haar hoofd en kijkt om zich heen. De kamer is verder leeg. Moeder is de enige die nog wakker is. Sal, de grote broers, vader... ze zijn nergens te bekennen. Ze voelt een vreemde teleurstelling. Ze blijft een nacht weg, en niemand maakt zich er druk om. Nou ja... niemand, alleen moeder. Vader en de jongens zijn niet zo snel onder de indruk. Onverwacht loopt er een traan over haar wang en ze laat zich op de stoel bij de kachel zakken. Moeder aait wel tien keer over haar hoofd. 'Och, och. Mijn meisje toch. We waren allemaal zo bezorgd...' Dan lijkt ze zich ineens iets te bedenken.

'Heb je honger? Ik heb een bordje kippensoep voor je bewaard. Daar krijg je het vast weer warm van.' Moeder reddert

met pan en bord, maar zachtjes. Zeker bang om de anderen wakker te maken. Ze reikt Hanna een bord aan en die zet het op haar schoot. Moeder zet een stoel vlak naast haar en gaat erop zitten. Ze zit zo dicht tegen haar aan dat Hanna haar met elke armbeweging raakt. Zwijgend kijkt moeder toe hoe ze de soep naar binnen lepelt.

‘Wat is er gebeurd?’ vraagt ze als het bord leeg is.

Hanna haalt haar schouders op. ‘Ik was na negenen nog op straat. Verkeersbeperring, zei de agent. Dat betekent dat het niet mag. En toen moest ik de cel in.’

‘Maar dat weet je toch? Wat deed je nog zo laat op straat?’

Hanna haalt haar schouders op. ‘Gewoon. Lang doorgewerkt.’

Moeder schudt haar hoofd. ‘Die mensen van Blom... Het lijkt wel of ze geen besef hebben dat het nu andere tijden zijn. Ik ga morgenochtend gelijk met je mee om dit te bespreken.’

Hanna verslikt zich in haar laatste hap soep. ‘Nee, moe, nee! Daar wordt het alleen maar erger van. En het is ook een beetje mijn eigen schuld. Ik liep op met een meisje, dat iets verderop werkt. Ze moest nog iets bezorgen voor haar baas, en toen ben ik met haar meegelopen. We zijn de tijd vergeten.’

‘Hanna!’ Moeder schiet rechtop. ‘Hoe kun je dat doen! Dat meisje is zeker een *goj**. Voor *gojim* is het niet zo erg als voor ons.’

Hanna knikt. Dat weet zij ook. Anneke hoefde immers niet in de cel te blijven, en zij wel. Maar dat zal ze maar niet aan moeder vertellen.

‘Ga nu maar snel slapen, want je kunt morgen niet te laat komen. Stel je voor dat je je baan kwijtraakt...’

Het is alsof er een vuist om haar hart sluit. De beklemming die ze voelt sinds ze voor Blom werkt is er weer. Het is voor

* *Goj* betekent niet-jood. Het meervoud is *gojim*

vader en moeder belangrijk dat ze werkt. Maar hoe het voor haar is... dat kan niemand een moer schelen.

Hanna staat op. 'Ik ga naar bed.'

'En ik maak je morgen wel op tijd wakker,' zegt haar moeder behulpzaam.

Als Hanna die avond de deur van Blom weer achter zich dichttrekt, staat Anneke aan de overkant, precies zoals de vorige dag: jas los, handen in de zakken. Haar stoerheid lijkt onaangetast door het gebeurde van gisteren. Hanna's hart gaat sneller kloppen, niet van blijdschap maar van de zenuwen. Nu Anneke weer voor de deur staat, weet Hanna dat ze een volgende weddenschap zullen afsluiten. Als het vandaag niet gebeurt, zal het morgen zijn. Eerst moet Anneke, maar dan is ze zelf weer aan de beurt. Ze steekt de straat over en Anneke komt naast haar lopen, net als gisteren.

'Je hebt het overleefd,' stelt ze vast. 'En je bent je baan niet kwijt.'

'Klopt.' Hanna kijkt om en ziet dat mevrouw Blom haar door de etalage nakijkt. Weer is er die beklemming. Houdt iedereen haar in de gaten? Gek wordt ze ervan.

Dan kijkt ze opzij en vraagt: 'Wat zeiden je ouders?' Anneke was gisteren tenslotte door een agent thuisgebracht. Omdat ze een jaar jonger was, hoefde zij niet de cel in. Anneke kleurt licht en mompelt iets onverstaanbaars.

Aha! Het is niet makkelijk geweest! Mooi zo. Voor Hanna ook niet. Ze dringt aan. 'Nou?'

'Ik heb op mijn donder gekregen,' zegt Anneke dan. 'Flink. En als ik vanavond niet op tijd thuis ben, komt mijn moeder me voortaan elke avond na het werk ophalen.' Ze knoopt nu haar jas dicht en begint steeds sneller te lopen. 'En jij?' Haar stem is zacht, alsof ze het antwoord niet wil horen.

'Ik heb tot vier uur 's ochtends in de cel gezeten,' zegt

Hanna vlak. De boodschap is heftig genoeg, ze hoeft het niet aan te dikken. ‘Mijn moeder zorgde ervoor dat ik vanochtend weer op tijd op mijn werk was.’ Ze snuift. ‘Stel je voor dat ik mijn baan zou kwijtraken...’

Al snel blijft Anneke staan. ‘Ik moet hier naar rechts. Ik zie je morgen.’

Hanna schudt haar hoofd. ‘Morgen ben ik eerder vrij. Zaterdag werk ik niet, maar jij vast wel. Dan kom ik je ophalen na je werk. Hoe laat ben je klaar? Half één? Goed. Ik zal zorgen dat ik een nieuwe weddenschap voor je heb.’

Ze draait zich om en loopt naar huis. Waarom heeft ze dat nou gezegd? Ze wil die weddenschap niet meer. Ze zal iets verzinnen dat Anneke niet durft. Dan is het vanzelf afgelopen.

Vrijdagavond is altijd feestelijk. Dit is de avond waarop moeder thuis de baas is. Ze heeft het huis opgeruimd en de tafel gedekt met hun mooiste kled en met oma’s servies, dat alleen op vrijdag uit de kast komt. De ongetrouwde jongens zijn er allemaal: Sal, Marcus en Nathan. Hun handen gewassen, haren gekamd. Sals wangen glimmen onnatuurlijk schoon. Hanna’s zus Judith, haar man Jan en de kinderen zijn er ook. Ze wonen boven hen en Jan is niet joods, maar op *sjabbat** is hij er bijna altijd bij.

‘Ik doe de verduistering vast dicht, moe,’ zegt Nathan. Als hij dat heeft gedaan, steekt moeder de kaarsen aan. En dan knikt ze naar haar man. Vader kijkt als eerste naar Hanna. ‘Moge de Eeuwige je maken als Sara, Riwka, Rachel en Lea.’ Dan spreekt hij de zegeningen over de jongens uit.

* Dit is voor joden de laatste dag van de week. En die is gewijd aan de verering van God. De sjabbat begint op vrijdagavond en eindigt op zaterdagavond.